

MŐRTÉNETI LAPOK.

FELELŐS SZERKESZTŐ
K. PAPP MIKLÓS.

Megjelenik minden vasárnap. — Előfizetési ár: Félévre 6 f. Egész évre 12. f. — Szerkesztőségi iroda: Lyceumi nyomda. — Kiadó hivatal: Gr. Teleki Domokos ház nagypiacz.

B. WESSELÉNYI MIKLÓS

HÜTLENSÉGI BŰNPERE.

Közli: Jakab Elek.

VII.

AZ ALPERES DEREKAS VÉDELME.

(Folytatás.)

zen magyar szónak „kormány” nincs ugyan irott törvény által elhatározott magyarátja; de van oly közönségessé vált értelme, mit senki is, ki e szó felől józanon gondolkozni tud s akar és anyanyelvét ismeri, félre nem érthet.

Alperes meg van győződve, hogy a k. fiscus is meg fog annak alábbi magyarátjában nyugodni s el fogja mint magyarul tudó ismerni, miszerint annak más értelmet adni nem is lehet.

Hog, ezen magyar szó „kormány” teljességgel nem teszi s nem teheti magát a felséget, és hogy annak egyedül az alább kifejtendő értelme van s más nem is lehet: világos az s tagadhatatlan grammaticai, logikai s publicistai okokból.

Nézzük ezen magyar szót kormány előbb a magyar nyelv esmérete s tudomány szempontjából.

Ezen szó „kormány” grammaticae hasonlatosság szerint van a hajó azon részcéről véve, melylyel az igazgattatik; eszközt

teszen, azt, a mivel valaki valamit véghez visz, t. i. a kormányzó a kormányzást. És így itt három létezik, t. i. a kormányzó mint subjectum; a kormány mint objectum és medium s a kormányzás mint actio és effectus. Ez oly világos, hogy megértésére semmi különös belátás nem kell; s hajón és hajón kívül akárki is elismerné azon állításnak balgatagságát, miszerint az a hajós, ki a kormány minémüségére iránt tenné észrevételét vagy annak hibás voltára figyelmeztetne, az a kormányzó hajóskapitány minémüségéről szólott s az ellen vétkezett.

Épen így van ez az állomány (Status) hajójára nézve. Ez is kormányoztatik a kormány segítségével a kormányzó által. Valamint a hajó igazgatója vagy kormányzója a kormányt, ha hibás, ha görbé, ha redves, elvetheti: szintugy az állomány hajójának kormányzója azaz a fejedelem vagy király kormányát, t. i. azon személyeket, kikkel kormányoz, elvetheti vagyis eltávoztathatja.

Valamint hajónál, úgy status vagy a kormánynál is lehet igen jó s legjobb kormányzó

és rosz kormány. Igaz, hogy ekkor a hajó mente téved s léte veszedelmeztetik.

Valamint a hajó úgy megy, milyen a kormánya, s csak annak minősége szerint lesz a kormányzás következése vagy sikere, úgy országra nézve a fejedelem kezében levő kormánynak minőségétől s cselekvéseitől függ, hogy a fejedelem akaratja miként létesül s az állomány hajója miként s merre megy. Mert a mi a hajó kormányára nézve annak jó vagy rosz, egyenes vagy görbe, ép vagy redves volta: épen az az állomány hajójára nézve, hogy kormánya minő alkotású, kikből áll s cselekvései milyenek. És ezen harmadik teszi a hajó s állomány kormánya közti azon különbséget, hogy amannál minden attól függ, miként van az elkészülve és miből? Mert ha jól s jó anyagból van alkotva, azzal jó kormányzó a hajót bizonyosan jól fogja kormányozni; ellenben status hajójának kormányánál nemcsak annak minő alkotása (mi a dolog folytatásának rendszerében áll) s nemcsak tagjainak alkalmas volta jó tekintetbe, hanem mivel ezen kormány személyekből áll, tekintetbe jó azoknak akaratjok s cselekvésök is. És ebből következik, hogy ezen kormány olykor a kormányzó hozzájárulta s tudta nélkül, sőt annak ellenére is tehet s tesz is, minek következése az, miszerint a legjobb szándékú kormányzó mellett is a kormányzásban nem ritkán történik hiba; s az nem mindig megy annak akaratja szerint.

Igy egyenesen a hajó kormányától hasonlatosság szerint vett ezen szó „kormány“ teljességgel nem cselekvést, hanem csak eszközt tesz; nem azt fejezi ki, a ki kormányoz, hanem azt, a mivel a kormányzás történik; s tehát ezen szónak egyenesen csak objectív értelme lehet, nem pedig subjectív, s azon sem a kormányzó személyét, sem annak cselekvését, t. i. a kormányzást, hanem kirekesztőleg csak a kormányzónak kormányzásra szükséges, de személyekből álló eszközeit lehet s kell érteni.

A magyar nyelv sajátága hozza magával, hogy egy szót két tárgy kifejezésére nem használ, s inkább sajátja ez a magyar nyelvnek, mint sok másnak.

Ebből következik, hogy mivel „kormány“ eszközt, „kormányzó“ egyes személyt, „kor-

mányzás“ pedig cselekvést teszen: ezen különböző értelmű különböző szavakat egymással el-és felcserélni nem szabad. Azért ki magyarul tud s nem szokott ész nélkül beszélni, az polgári értelemben „kormányt“ mondván, az alatt sem kormányzót, sem kormányzást és semmi egyebet, hanem egyedül azon testületet érti, mely által, mint eszköz által, a kormányzó kormányoz vagyis a kormányzás történik.

Alperes (hála az égnek) anyanyelvét tudja s azért a feltebb említett egybezavarás hibájába nem eshetett és soha nem is esett.

A kormány vagyis a kormányzás eszközei minálunk a dicasteriumokból, kormány-székekből, tanácsosokból, végrehajtó hatalom organumaiból s mindezeknek öszveségéből áll.

Világos továbbá józan ész s logikai okok következtében, miszerint a kormánynak egyedül csak a felebb kifejezett értelme lehet s azon magát a felséget érteni nem szabad.

Mert ugyanis kormányzó vagy király nem kormányozhatván mások segítsége nélkül, s ezen igen nagy számból álló személyeket, (kik neki végrehajtói hatalma gyakorlatában eszközei), nem lehetvén másként s közéletben is nem szokván egyébnek, mint kormánynak nevezni: józan ész szerint nem lehet megfogni, hogy a kormány szó, mely minden esetre a kormányzásra használt személyeket is teszi (mit bizonyosan a kir. fiscus sem fog tagadni) egyszersmind a király személyét is tegye s így a kettő egy legyen. Ez valóban oly tan, mi az alperes fogalmi tehetségét felülmulja. Transcendentálisabb lenne ez minden más tudománynál, mert ez azt fejezné ki, hogy általjában egy, mit királyról tagadni sem szabad, sem lehet, személyében pedig Isten tudja hány száz vagy ezer.

Ki a „kormány“ szó alatt nem egyedül a kormány tagjait, tanácsosokat s közigazgatásbelieket akarja érteni, az azon vagy csak a királyt érti vagy a királyt és igazgatás tagjait együtt.

Hogy nem lehet a királyt egyedül érteni, az azon felül, hogy száz s ezer közül egy sem érti, világos abból is, hogy királynak felség, koronás fő, uralkodó nevei is vannak,

s ezen nevek törvény s törvényes szokásban alapultak és közéletben használvák. Nem szükség, és nem lehet tehát neki más, minden esetre kétértelmű, sőt — mint már meg van mutatva — reá nem illő nevet adni. És ezt annál kevésbé lehet, mivel a király vagy császár vagy fejedelem neven kívüli minden más hasonlatosságból vett nevezete olyan s olyannak kell lenni, mely reá illik, mint a „koronás fő“, ezen nem lehet mást érteni, mert csak ő hordja a koronát. „Felség“, mert ő a felsőség egyetemi pontja, képviselője; „uralkodó“, mert ő uralkodik. De a „kormány“ szó hasonlatosság szerint nem illik reá, mert a „kormány“ eszköz; a királyt pedig nem szabad eszköznek tekinteni; s ha valaki a hajó kormányának hasonlatosságára (máshonnan pedig e szavat kölcsönözni nem lehet) a királyt nevezné kormánynak, az azt fejezné ki, hogy van még valaki felette, ki vele kormányoz, ki őtet igazgatja, ez pedig király képzetével ellenkezik.

Hogy pedig kormány tagjait azaz dicasterium s közigazgatásbeliek öszveségét s királyt is tegyen a „kormány“ szó, ez józan ész szerint hasonlólag nem lehet, mert ugyanazon egy szó csak olyan több tárgyakat fejezhet ki, melyek egymáshoz s egymás közt egyenlők. Ki merhet pedig ily egyenlőséget király s tanácsosok, dicasteriumok, egy szóval a közigazgatásbeliek közt állítani?

Azon kívül, hogy sem grammaticae, sem józan ész szerint nem lehet a „kormány“ szót más, mint a király személyétől megkülönböztetett értelemben venni: annak ezen különböztetett értelme az alkotmányos rendszer képzetéből s polgári alkotmányunk természetéből is önként foly.

Különösen kikéri alperes tisztelt bírái figyelmét következőkre:

Alkotmányos országban a király hitet tesz le a törvényre, következőleg minden törvényáthágás ezen hitnek sértése vagyis hitszegés. Már nem borzasztó, sőt vétkes gondolat, hogy a hányszor kormány részéről törvény hágatik által, (minthogy mindenütt történik, kétséget nem szenved, s hogy nálunk is gyakran történt, számtalan törvények s a sérelmek izmos tömege elég bizonyosság), mind-

annyiszor s mindannyiért a királyt egy-egy hitszegés terhelje?

Van-e abban lehetőség, hogy egy király mindent, mi tágas országában az igazgatás körében történik, tudja? Ha pedig minden tettet, minden cselekvést, mi különböző dicasteriumok s végrehajtók azaz a kormány által tétetik, a király tettének kellene venni, (annak kellene pedig tekinteni, hogy ha kormány s király egyet tenne) nem oly igazságtalanságot kellene-e egy királynak szenvedni, milyen alatt senki sem nyög? Oly hiányok s hibák iratnának ugyanis az ő róvására, melyeket mások s az ő tudta s lehetősen az ő akaratja ellen tesznek. Hogy pedig hibáknak s hiányoknak a közigazgatás körében gyakran kell történni, az világos következése annak, miszerint azon közigazgatás számtalan tagjai mind emberek, tehát gyarlók s hibázhatók; de ki csak egy jószág vagy ház közigazgatását folytatja is, tudni fogja, hogy a keze alatt levők mennyi hibát tesznek. Nem borzasztó volna-e sorsa, ha mindazon hibák az ő róvására mennének?

Az sem lehet, hogy egy király tágas országában mindent maga tegyen, az igazgatásban, uralkodásban eszközei vannak; ezen eszközök — mint már fentebb láttuk — a tanácsosok, dicasteriumok s minden végrehajtók; már ha a „kormány“ annyit tenne, mint király, úgy minden dicasterium egyenlő lenne a fejedelemmel, tehát ugyanazon hatalommal s épen azon majestási jussokkal is kellene birnia. Ez pedig absurdum s épen úgy ellenkezik alkotmányos ország képzetével, mint a monarchia létezésével. Ha pedig nem minden dicasterium annyi hatalmú s szint oly jussal bíró mint a király — a min senki sem is kételkedik — s mégis a király s kormány egy, ugyanazon tanácsnokoknak és dicasteriumoknak, melyekből a kormány áll, némelyének vagy valamelyikének kellene a királyhoz hasonló jussal bírónak lennie. Minden bizonynyal ezen állítástól is, melynél az oszlohatatlan törvényes királyi méltóságra s hatalomra nézve veszedelmesebb nem lehetne, minden hív polgár írtózni fog.

Polgári alkotmányunk szelleméből is szint oly világos a kormány és király

közi különbség, mint nyilvános törvényekből.

Polgári alkotmányunk legnevezetesebb s legsajátságosabb szelleme következő: a király személye szent és sérthetetlen. A neki adott hatalom s ebből eredő jussai oszthatatlanok. A törvényhozás a király s nemzet közt meg van osztva, és egyik is a másik nélkül törvényt nem alkothat. Törvény végrehajtása s a közdolgok igazgatása részint egyenesen a királyra van bízva, részint önkeblökben és saját dolgaikra nézve a törvényhatóságok által gyakoroltatik. Ezekre nézve is fel van a királynak felvigyázása hagyva. Ellenben a király által az egészre nézve gyakorlott végrehajtó hatalomnak a törvényhatóságok organumai, valamint a törvényhatóságok által gyakorolni szokott kebelbeli közigazgatás a király felügyelése alatt áll s annak ahhoz szava van s a netalán előforduló törvénytelenégeket kitenni, orvoslásokat parancsolni jussa és kötelessége hozza magával: úgy a nemzetnek is mind jussa, mind kötelessége, hányszor törvénnyel nem egyező parancsoltatik, mindannyiszor előbb törvényhatóságul felszólalni s felvilágosítást s kérést egyenesen a királyhoz intézni, majd pedig országgyűlésen a sérelmet országul előadni s orvoslását eszközölni.

Ezen viszony s ezen kölcsönös őrség legnevezetesebb kezessége mind a királyi szék rendithetetlenségének, mind a nemzeti jussok épen maradásának; szóval az egész polgári alkotmánynak. De épen ezen viszonynak s kölcsönös őrségnek szükséges következése az, hogy mivel a nemzetnek jussa és kötelessége is sérelmek alkalmával felszólalni és egy törvény elleni lépést is el nem nézni, el nem hallgatni, másfelől mivel a király személye szent és sérthetetlen, s azt az iránta viseltetni kellett határtalan tiszteletért hibáztatni s róla hibát is feltenni nem szabad: tehát lenni kell egy testületnek, melytől a sérelmek eredőknek tekintessenek, s ki ellen a panaszok intézvék legyenek.

Törvény parancsolja a sérelmek felterjesztését s parancsolja azoknak orvoslását. 1563-ban a felségnek azon kívánságára, miszerint országgyűlés más fontos és terhes dolgokért minden esztendőben nem tartatván, a három forintnyi dica négy esztendeig folyjon,

az ország gyűlése a 3-ik cikkben azt határozta, hogy ezen kívánság nemcsak terhelő (onerosa), hanem a dicséretes hazai szokásokkal is (laudabili eorum consuetudini) ellenkezik; mivel az országgyűlések nem annyira dicéért, mint közönséges sérelmek előterjesztéséért s más e hazára nézve szükséges és hasznos dolgok folytatásáért tartatnak. A törvény szavai ezek: „Quum generalis Regnicolarum conventus singulis annis non tam dicae causa, quam ob declaranda publica gravamina, et tractanda alia Regni negotia ad ejusdem bonum et quietem pertinentia indici, celebrarique soleat, et graves obstent causae, quominus Regnicolae ipsi faciendis crebrioribus et majoribus solutionibus pares esse possent. Statibus et ordinibus Regni haec Suae Majestatis postulatio non solum onerosa, verum etiam laudabili eorum consuetudini derogatura videtur.“ És azért az ország gyűlésének minden vagy legalább minden második esztendő végével leendő tartatását rendelik, melyben §-o 5-o „Pos-sint suas necessitates et gravamina proponere.“

Az 1622. 2-ik cikk 2-ik cond. az eddigi gravameneknek mindjárt az első diaetán, az azután történendő sérelmeknek pedig mindenazkövető országgyűlésen leendő orvoslását rendeli. Mely törvénycikkely az 1659-ik 1-ső art. 2-ik conditioja által szóról szóramegerősítetik.

Az 1655-ik 49-ik cikk azt mondja: hogy minden három évben ország gyűlése tartassék, mivel a nem tartás esetében mind a dicalis contributio megszűnik, mind a hazafiak több és nagyobb sérelmekkel terheltetnek. „Si quidem conventibus Regni generalibus articularem triennii terminum excedentibus, tam dicales contributiones, biennii tantum tempore durantes cessent, quam periculis et gravaminibus pluribus et majoribus regnicolae circumveniantur et aggraventur.“

Az 1715-ki 14-ik t. cz. azt mondja: „Si quidem ipsa generalium Comi-

tiorum celebratio salutare relevandorum regni gravaminum remedium esset.“ És ugyanezt mondja az 1723-ik 7-ik t.

Az 1790/, 13-ik t. cz. a gravamenekről így szól: „Cuncta justa gravamina universorum Statuum et Ordinum Regni, in qualibet diaeta effective, et in omnes tollantur.“

„Gravamen“ = sérelem mi egyéb, mint kormány elleni panasz? Ha nem léteznék oly testület, kiről szólni lehet, mikép lehetne a törvény ezen rendeletét teljesíteni? A királyról nem lehet szólni, mert a király személye sérthetetlen. A kormányról vagy azt akármí névvel fejezzék ki, nem mert, — ugymond a kir. fiscus — az egyértelmű a királylyal. Hát miként adassanak elő a sérelmek? Így mi volna az ország gyűlése is, melynek törvény szerint a gravamenek orvoslása egyik fő tárgya.

Ezen szó „Gravamen“, mely törvénykönyvünkben oly számtalanszor fordul elő, már maga szükségképen következteti a „kormány“ név alatt értendő testületet; mert hol „Gravamen“ = sérelem van, ott kell annak is lenni, ki azon sérelmet okozta s az ellen van a panasz s nehézség — Gravamen — intézve. A kir. fiscus anticonstitutionalis theoriája szerint az ország mindég maga a király ellen lenne kéntelen panaszkodni s azt lenne kéntelen hibáztatni. Ez a királyi méltóság megsemmisítésére czélzó út, vagy pedig kéntelen lenne az ország minden sérelmeket hallgatva tűrni. Ez absolutismusra vezető út. E kettő pedig polgári alkotmányunkkal egyenlőn ellenkezik. Ki tehát bármelyiket is a kettő közül — az arra vezető utat követvén — létesíteni akarja, az polgári alkotmányunkat akarja felforgatni; a ki pedig ezt akarja s ezt teszi, az valódi notorius.

Azt tenni vagy megengedni, mit törvény tilt, polgári bűn, de nem kisebb polgári bűn azt megakadályozni vagy megtiltani, mit törvény parancsol. Sőt ez nagyobb bűn, mint az előbbeni, mert amaz csak azon rosszat eszközli, hogy a törvény áthágatik; ez pedig ugyanezt, s azon felül azon erkölcsi rosszat is következteti, miszerint más vagy mások kötelelességüket nem teljesíthetik. Ennélfogva

szint oly absurdum, milyen bűnös dolog azt, mit törvény parancsol, hogy t. i. a gravamenek felterjesztessenek, megakadályozni, sőt eltiltani az által, hogy a kormány a királylyal egyértelműnek tétetik, s hogy következőleg az erről nem szólhatás arra is kiterjesztetik, mert nem szólhatván kormányról, nem lehet szólni sérelemről is; mivel nem lehet sérelem vitatás tárgya a nélkül, hogy azok szerzői ne említessenek s oda ne értessenek.

Vagy talán azt mondja a kir. fiscus, hogy teheti ezt országgyűlés, de egyes személy nem. De hát az országgyűlési nyilatkozások nem egyesek beszédéből alakulnak-é? S az országgyűlésen beszélők legnagyobb része nem a törvényhatóságok gyűlésein történt egyes vitatások s azokból alkotott utasítások következtetésében beszél-é? Válhat-é nálunk valami országgyűlési tanácskozás s határozat tárgyává, miről törvényhatósági gyűlésekben beszélni ne lehessen?

Gravamenek létezéséből s azoknak törvény parancsolta felterjesztéséből s orvoslásából vont ezen felebbi természetes következtetéseken kívül, nyilvánosan is ki van — még pedig számos törvényünkben — a kormány létezése s annak a felség személyétől megkülönböztetése fejezve.

Nem mesterkéltséget vagy erőltetett magyarázatokból, hanem irott törvényeink világos szavaiból lehet és kell ezt átlátni.

Bajosán lehet alkotmányos ország, melynek irott törvényei világosabb, tisztább adatokat nyujtanának kormánynak, még pedig felelősség terhe alatti kormánynak felállításáról s létezéséről és annak köteletségéről s hatósága köréről is, mint a miénk.

Minél fogva bátran meri állítani az alperes, hogy ha létezik valahol törvények nyomán kormány, úgy hazánk az, hol annak létezni kell.

Még Sz. István első könyve 7-ik fejezetében kifejti, mi szükséges királynak jó és bölcs férfiak tanácsával élni. Tehát tanácsadók és tanácsosok szükségét fejtven ki, a tanácsosok létezését bizonyítja.

Ily tanácsosok és tisztviselők, kiket a király az ország kormányzása eszközüül használt, s kinek öszvesége a király cselekvési körébe tartozó közdolgok igazgatását kezelte

s. folytatta, Szent István után is mindenkor létezett. Valamint hogy képzelni sem lehet királyt s ország igazgatását ily testület vagy testületek nélkül; nemcsak országot, de még egy jószág vagy ház igazgatását sem lehetvén folytatni oly személyek nélkül, kik a rende-
léseket végbe viszik s némelyeket magok fejektől tesznek.

Nem említvén más régi törvényeket s eseteket, csak azt hozzuk fel, miszerint 1-ső Mátyás bizonyosan egy volt azon magyar királyok közül, kik királyi tisztöket a lehetőségig magok személyesen folytatták, mégis 6-ik Decretuma bevezetése 2-ik §-ban ezt mondja: „*cordi semper habuimus, ut ea s inordinationes et perditos abusiones, quae in hoc Regno praedecessorum nostrorum serenissimorum Dominorum Regum, et nostra etiam tempestate, hactenus veropotissimum in judiciis fuerunt, abolere et extinguere.*“ Elismeri tehát, hogy voltak s uralkodása alatt is történtek a közigazgatás minden ágaiban rendetlenségek s visszaélések; de ezeket s főkép a törvénykezésben történeteket nem ismeri el tulajdon tetteinek, s azoknak orvoslására az ország Rendeivel együtt törvényeket hoz.

Hogy mennyire elismertetett, miszerint a király, főként midőn nincs jelen az országban, mások segítsége nélkül a kormányzást nem folytathatja, világos az 1483-ik 10-ik t. cikkéből: „*Quod Regiam Majestatem sive in exercitu, sive aliter extra Regnum agere si contingat, Palatinus ex officio debet in regno semper esse locumtenens, et cum aliquibus penes ipsum deputandis (quorum tamen ipse caput superior esse debet) omnia facere et exercere, quod Rex ipse posset et deberet, potest, demtis tamen gratiis, et donationibus jurium ad coronam devolutorum, praeterea aliis illis, quae directe ad Regiam Dignitatem ex antiqua ordinatione pertinerunt semper.*“ Kitétszik ebből az is, miszerint Mátyás király is csak egyedül a felségi jussokat (Jura Majestatica) ismerte olyaknak, melyeket nevében s helyette más nemgyako-

rolhat; egyebeket pedig olyanoknak, melyeket távollétében a Palatinus mellé rendelendő személyekkel vagyis tanácsccsal eszközölthet.

Az 1492. 6-ik cikk azt rendeli, hogy a felségnek consiliariusai magyarok legyenek, mint az a László király idejében is volt. Ezt bizonyítja, hogy azon consiliariusokból álló testület már azelőtt s László király idejében is létezett.

Ugyanazon év 7-ik cikke pedig azt, miszerint a király a magyar dolgokat „*non cum aliis, praeterquam cum ungaris tractet consiliariis.*“

Ezen consiliariusok testületének létezése s hatása köre igen világos az 1495. 25-ik cikkéből. Ennek szavai ezek: „*Ex quo in articulo 108-o (1492.) de Diaeta Regnicolarum confecta non plane reperitur, nec apparet, qualis modus et ordo debeat observari inter Regiam Majestatem ac Dominos Praelatos et Barones, Consiliariosque suae Majestatis et caeteros Regnicolas, ad ipsam diaetam confluentes.*“

§. 1-mus. Imo ut plurimum dum ipsi Domini Praelati et Barones caeterique consiliarii majestatis Regiae conveniunt, totam diem solis verbis conterunt, et absque ulla deliberatione ad invicem separentur.“

§. 2-us. Quo fit, ut ipsa Diaeta non sine gravi eorundem et etiam caeterorum Regnicolarum impensa in longum protrahatur adeo: ut nobiles mediocres et pauperes taedio effecti, vel discedere, vel autem inanes et superfluas expensas facere, et sic expensis admodum exhausti ad propria tandem cum ipsorum damno reverti cogantur.

§. 3-us. Quare pro evitando omnimodo, quod de caetero exinde emergi posset, ordinatum est, ut deinceps dum aliquam Diaetam per Majestatem Regiam celebrare vel alia consilia inire contingeret, Majestas Sua convocatis primum Dominis Praelatis et Baronibus, caeterisque consiliariis suis, singulis diebus ad locum ubi Majestas Sua voluerit, cuique ipsorum juxta honoris et dignitatis ac status condecantiam locum honorificum deputando,

semotis caeteris quibuscunque tractatibus, ante omnia causas et rationes et necessitates suas et Regni, propter quas ipsam Diaetam fieri instituit, eidem Dominis Praelatis et Baronibus consiliariisque Suae Majestatis proponat.“

§. 4-tus. Quibus intellectis ipsi quoque omissis quibuslibet privatis eorum rebus et negotiis, solummodo de his negotiis, quae coram eidem proponuntur, cum moderamine et gravitate sub silentio tractent, deliberent et concludant.

§. 5-us. „Si vero inter ipsos aliqua discrepantia oriretur: magister Janitorem Suae Majestatis (qui interesse debet) imposito silentio, votum cujuslibet singillatim exquirat, ut saltem sic accepto voto singulorum per sententiam sanioris partis ad unionem et concordiam reducantur, — sicque adhibita eorum omni cura, studio et diligentia diaeta ipsa per Majestatem Regiam eo citius determinetur, et negotia pro tempore occurrentia facilius concludantur.“

c. 6-tus. Regia autem Majestas dum aliquam Diaetam instituere voluerit, dignetur ante spacium unius integri mensis dominis Praelatis et Baronibus ac caeteris Regnicolis terminum ipsius Diaetae per litteras suas significare.“

Látszik ezen törvényezikkből, hogy a praelatusok, ország bárói és consiliariusok még az ország gyűlése előtt ülésezvén, tanácskoztak a felség által elejökbe terjesztett azon tárgyakról, melyek a felséget s országot érdekelték s melyekért maga a Diaeta volt egybehíva. Világos ez abból, hogy a hol elől magáról a Diaetáról van szó, ott a Regnicolák is meg vannak nevezve; hol pedig az 1-ső §-ban azon consiliariusoknak a praelatusokkal s Regni bárókkali tanácskozásról szól, ott nincsenek a regnicolák említve; világos továbbá abból, hogy ezeknek együtti tanácskozásából következeti a 2-ik §-ban, hogy maga a Diaeta, ipsa Diaeta minő sikertű; világos 3-or abból, hogy a 3-ik §-ban ezt mondván: dum aliquam Diaetam per Majestatem Regiam celebrare, vel alia consilia inire continget, Majestas Sua convocatis primum Dominis Praelatis et Baronibus, caeterisque consiliariis suis, egészen megkülönbözteti ezeknek tanácskozását a

Diaetától, amazt diaetán kívülre s más tárgyakra is rendelvén.

Látszik ezen törvényből, hogy a király tanácsosai közé vagyis a tanácsba nevezetes dolgokban a Praelatusoknak s Regni Báróknak is meg kellett hivatni, de hogy a consiliariusai mindig mellette voltak, kitűnik az idézett törvény 6-ik §-ból. Ebben az országgyűlésre a Praelatusokat, Regni Bárókat s több regnicolákat nevezi megbivandóknak, de a consiliariusokat nem, mint különben is a felség mellett s jelenlevőket.

1498. 2-ik t. cz. a Juridicumokba az ordinarius Birókon kívül két Praelatus, két Bárót és 16 nemeset rendel, a felség és ország által választandókat.

Ugyanazon év 7-ik t. cikk azt rendeli, hogy azon nevezett 16 nemesből a Regia Majestas in negotiis illis, quae generaliter universum Regnum etc. concernere videbuntur (tehát nem peres dolgokban) semper 8. in consilium suum admittat.

Hogy az országnak a kormány ezen részére nézve törvényeit illetőleg biztossága lehessen, ugyanazon czikk 1-ső §-a ezt mondja: „Qui quidem nobiles stricta fide semper jurare debent, quod omnia in eo ipso consilio fideliter et secreta, ac pro communi bono, et utilitate hujus Regni agent et tractabunt.“

Ezen törvényezikk által lőn a király tanácsa vagyis kormány — nem felállítva ugyan — de határozottabb alakúvé téve.

Még határozottabbá teszi ezt az 1500-ik 10-ik cikk, mely azt mondja, hogy az előbbeni cikkben nevezett 16 nemeshez (kiket már juratus Assessoroknak mond) a Judicumokban még 4 Praelatus és 4 Báró nevezessék. Hogy ezen együtt már huszonnégy tagok közül fele mindig, félévenként változva, a király tanácsában jelen legyen; kik a 4-ik §-us szerint „stricta fide Regiae Majestati et universis Dominis ac Regnicolis jurare supereo tenebuntur, quod ipsi in eodem consilio omnia ipsa, quae ad fidelitatem et incrementum Regiae Majestatis ac libertatem, et commune bonum totius Regni caedere videbuntur (tehát itt is nemcsak peres dolgokról, hanem

az ország közigazgatásáról van szó) fideliter tractabunt.“

Ugyanezen törvény ismétli azon Juratus Assessoroknak a felség és ország által leendő választását; s a négy Praelatus s négy Báróra nézve is ugyanezt rendeli.

A 10. §-a azt határozza, hogy mindezek minden három évben az országgyűlésén hivatalokat letegyék s új választás történjék.

Miután ezen királyi tanács vagyis kormány ily móddal alakítva volt, igen sok törvények rendelik minden magyar dolgokra s igazgatási tárgyakra kiterjedő befolyásokat s hozzájárultokat.

Mindjárt az 1507. 5-ik t. cz. így szól: „Quod Regia Majestas omnia, quae negotia hujus Regni concernunt, cum consilio praefatorum Dominorum assessorum et aliorum suorum consiliariorum de caetero faciat.“

Sőt a közigazgatás s kormányzásban befolyások oly igen nagyra kiterjesztetik, miszerint §. 1-o „Et si quae praeter eorum scitum faceret (t. i. a király) nullius sint vigoris, atque firmitatis.“

Hogy ezen igen nagy befolyási hatalommal vissza ne éljenek, csakugyan az 1507-iki cikk ezt mondja: „Si quis Dominorum, aut Regnicolarum (azaz akár a Praelatusok s Bárók, akár a nemesek közüliek) in consilio Regiae Majestatis, contra libertatem et commune bonum atque statuta hujus Regni palam, publice et temerarie agere, (tehát nemcsak a tanácsadásra, hanem cselekvésre is terjed hatásuk köre) attentaret, talem teneantur praescripti Assessores in generali Dieta proxime ventura universis Dominis Praelatis et Baronibus ac caeteris Regnicolis ex nomine manifestare, quem ibidem tamquam Reipublicae, libertatisque Regni proditorem et turbatorem, in rebus et persona juxta sua demerita iidem puniendi habeant facultatem.“

1518-ban a 4-ik cz. azt rendeli, hogy ügyekben, melyekben fegyveres executiókra van szükség, a király az actor vagyis a triumphans rész és a Juratus assesso-

rok által megkerestetve, tartozik az executiót megtenni. Ez is példája a tanács vagyis a kormány (melynek — mint láttuk — az assessorok tagjai voltak) nagy befolyásának.

Ugyanazon év 5-ik törvénycikkelye pedig határozta, miszerint ha a király ezt tenni nem akarná, akkor azon assessorok felszólítására az executiót a thesaurariusok tegyék meg. Ez is nyoma — még pedig éles nyoma — törvénykönyvünkben azon assessorok, sőt más tisztviselők kormányzásbani befolyásának, tehát a kormány létezésének s annak a király személyétől különbségének.

1519-ben a 39-ik cikk által a fő és nemes rendből többek rendeltetnek, kik „apud Majestatem Regiam Jurati manent, et in consilio Regio et in Judiciis decernendis sibi adstant.“ Ezekre bizatik a fiatal király nevelése, udvarának elrendelése, minden hivatalok adása s elvevése; s hogy ezekben: „cum Majestate Regia pariter auctoritatem habeat, et generaliter summa omnium rerum Suae Majestatis et Regni apud eos maneat.“

Ezen ennyire felhatalmazott s megbízott személyeket is ezen törvény a királyi tanács tagjaivá rendeli, azon tanácsnak többi tagjait is meghagyván. §. 4. „Caeterorum etiam Dominorum et Consiliarium loco et dignitate in consilio Majestatis suae salvis remanentibus.“

Megint példa a consilium vagyis kormány a király személyétől megkülönböztetett létezésének s nagy fontosságának.

Az 1559-beli több cikkelyek (2. 3. 4. 5. 6. 7-ik) leírják az ország nyomoruságát s mindazon sérelmeket s terheltetéseket, melyek a király tisztviselői által is „per officiales suae Majestatis tam extraneos quam ungaros“ tétetnek. Példája ez is annak, hogy soha sem vétetett hazánkban s törvényeink által minden, mi az igazgatás körében történt, egyenesen a felségtől jövőnek. Ezen törvénycikkek, melyeket maga első Ferdinánd király erősített meg, leírják azon rablásokat, zsarolásokat, melyek a király seregei, katonái, tisztviselői a hazafiakon és a szegény parasztságon (misera plebs) elkövettek; megmondják, miszerint ez

által egyedül a király alattvalói nyomtatnak el (opprimuntur), s miszerint az ország így elpusztítottván (regno sic desolato), (ez térszen legalább annyit, mint a fiscus által alperesre fogott zsrkihúzás kitétele,) ennek legtöbb kárát maga a király vallja, és megmondják, hogy mindazáltal „Isten haragja idéztetik elő, az alattvalók pedig a királytól nagyon elidegenítettnek.“

Mindezen bajok és sérelmek meggátolására egy fő módnak ismerve elhatározza ugyanazon év 8-ik czikke: „ut in posterum Majestas sua Caesarea in rebus Hungaricis uti dignetur Consilio ungarico.“

1569-ben, midőn már a magyar királyok ritkán laktak az országban, a 38-ik cikkely így értelemben hozatott: „Instituerunt quoque SS. et OO. ut quia Regnicolis valde onerosum est, negotia et supplicationes eorum ex Ungarico ad Bellicum consilium, et inde quandoque ad Cameras remitti, Majestas Caesarea Regia dignaretur in rebus fidelium suorum ungarorum ungarico uti consilio.“

„§. 1. Qua in parte Majestas sua benigne declaravit: quae justitiam, jura, libertatesque Regni concernunt, ungarico, quae Cameralia in Camera, quae vero Bellica negotia sunt in Bellico consilio (more hactenus observato) tractari.“

Világos ebből, hogy a kormánynak különböző ágazatai vagy ministeriumok voltak.

A 2-ik §. ezt mondja: „ac proinde adminus duos, videlicet unum Ecclesiasticum, alterum vero seculorem ex Majestatis suae consiliariis ungaricis aulam continuo sequi debere, quo Majestas ejus illorum opera in rebus istis ungaricis justitiam et jura libertatesque Regni concernentibus uti possit.“

Az 1608. Coronatio előtti 9-ik cikk 1-ső §-ból is látszik a magyar cancellariának (mely az előbb idézett t. cz. szerint a

magyar tanácsból vagyis kormányból alakult s annak egy része volt) nagy befolyása, miszerint azt még a majestasi jusok gyakorlásában sem lehetett a királynak nélkülözni? „Donationes autem et inscriptiones in Regno Ungariae, et partibus ei adnexis more antiquitus consveto expediuntur.“

„§. 1. Neque a quoquam nisi in Cancellaria Ungarica fuerint emanatae acceptentur.“

„§. 2. Quin etiam si quae expediuntur, tales ipso facto sint invigorosae, nihilique habeantur.“

§. 3. Prout etiam si quae clausulae contra antiquas Regni Constitutiones in aliquibus Donationibus insertae fuissent, nec quis uti illis vellet, deinceps tollantur atque emendentur.“

Kitetszik ebből, miszerint a kormány ezen része s a felség mint külön létezők vétetnek, mivel feltétetik oly donatióknak is a felség általi kiadatása, melyek nem a magyar cancellaria útján létesültek.

1608. 10. félre nem érhető bizossággal fejezi ki, hogy a magyar consilium mint a közdolgok igazgatásába befolyó testület létezett. Azon törvéncikknek szavai ezek:

„Ut omnis Gubernatio dignitasque Consilii Ungarici, item cancellariae auctoritas, per suam Regiam Majestatem de facto restauretur.“

Hogy a gubernatio szó kormányzást térszen, azt csak maga a kir. fiscus sem fogja tagadni, tehát azt sem tagadhatja, hogy a consilium, melynek ezen törvény gubernatiót, kormányzást tulajdonít, valódi kormány volt.

Ugyanazon cikk 1-ső §-a „Caveat sua Majestas Regia sufficienter praedictis statibus et OO. regni, ne externa Nationis homines in gubernationem Ungaricam unquam sese ingerant.“

„§. 2. pedig „Neve in rebus ungaricis, aliorum quam ungarorum consilio (ex omnibus partibus Regni Ungariae, atque etiam Slavoniae ex ordine quoque nobilium, in praesenti adhuc Diaeta collecto) juxta Decr. 3. Uladislai Regis art. 7. et Ludov. 2. art.

39. absque Religionis discrimine eadem Majestas sua utatur.“

Mennyire létezett legyen már ekkor kormány, még pedig nemcsak magyar, hanem más nemzetbeli is, kitetszik ugyanazon törvényczikk 3-ik §-ból „Si quis ungarorum in negotiis suis ungaris, alterius nationis consiliarios, et secretarios pro expeditione sua audiverit, eamque abipsis extraheret, eae de facto invigrosae et invalidae habeantur.

Már oly személyek vagy testületek, melyeknek egymástól külön tetteikről van szó, s melyeknek némely tettei erő nélkülieknek, tehát olyanoknak vétetnek, melyek nem a felségtől jönnek, nem különböznek-é a felségtől? s arról vagy azokról szólva, a felség értetik-é?

1608. 18. cikkben kéri az országrendei a felséget, miszerint az országban lakjék és hogy Regium hoc in propria persona administret.

Ez utóbbi kérésre bizonyosan nem volt volna szükség, hogy ha a kormányzást — ha szinte a kormány által is, mi másként nem lehet — személyesen folytatta volna; hogy pedig nem folytatta személyesen, az elég kézzel fogható bizonyosága annak, miszerint az administratio Regni vagyis az ország igazgatása, kormányzása s még annyival inkább annak eszközei, t. i. a kormány a király személyével nem tett egyet s nem volt egybeolvadva.

Ugyanazon cikk §. 1. így szól: „Aut si quando regia Majestas id forte ex certis, ac gravibus de causis facere non posset, et diutius, longiusque abesset, et tunc Majestas sua Regia Palatino futuro, plenariam ac omnimodam potestatem attribuat, Regnum istud cum Consilio Ungarico non secus, ac si ipsamet hic resideret, plenarie ac omnimode (more antiquitus solito) regendi ac administrandi.“

Az 1609-ik 22-ik cz. által a nemesi rendből consiliariusok választása s azoknak consiliumbani lételök felől hozott törvények megerősítetnek.

1613. 25-ik cikk megerősíti a felebb idézett 1608-béli 10-ik cikkelyt.

Szintugy. 1618-beli 8-ik cikk megerősíti s ismételi ugyanazon 10-ik cikkelyt; valamint a felebb már látott 9-ik s 18-ik cikkelyeit az 1608-ik évnék.

1622-ben már a diploma feltételei közt áll mint 3-ik:

„Quod quando de rebus et negotiis Regni Hungariae aut Partium ei subjectarum agetur, ea per ungaros tractare et consultare dignabitur, juxta articulos anni 1608 9. et 10. ante Coronationem editos, item anni 1559. art. 8. Neque etiam Supplices aut Causantes indigenas Regni intra ambitum ejusdem occurrentes, ad Regimen et jura externa rejicere, protrahere, et obligare patietur, juxta extrema verba articulorum 10. et 16. ante Coronationem et Decreti Ferdinandi anni 1536. art. 41. editi.“

Ezen conditióban említve van a Regimen szó, és nem úgy, mint Jus hatalom vagy cselekvés, mint a hogy az ugyanazon t. cz. elején s 1-ő §-ban áll: „Sacratissima Caesarea Majestas Regimen (vagyis az uralkodást, kormányzást) hujus incliti Regnisuscipiens“ hanem egyenesen azon értelemben, mint a mit az alperes a kormány alatt ért: t. i. a kormányzásra használt s megbizott testületet értvén alatta.

Még ezen kívül ugyanazon év 17-ik cikkelye által a magyar consilium s cancellaria felebb említett authoritása megerősítetik, az 1608. 9. és 10. és az 1608. 8-ik cikkelyek megújítatván.

Az 1630-beli 29-ik cikk ugyanazt rendeli, az előbbeni törvényeket megújítván s ismételi, hogy „ad tractanda et dirigenda negotia Regni etc. etc. Regnicolarum duo Consilarii penes Dominum aulae Cancellarium in aula suae Majestatis continue resideant. —“

Az itt használt tractanda et dirigenda szó, mely a negotia Regni elébe van téve, megint eléggé mutatja, hogy a cancellaria igazgató tanács vagyis kormány volt.

Az 1635. 28-ik cz. által ezen idézett törvények végbevitelle sürgettetik s határozatit, §. 1638-ban megint a diploma feltételei közt mindjárt a 3-ik helyen olvassuk az 1608. 10. s az 1559. 8-ik cikke megerősítését, valamint azt is, hogy kérő vagy

perlekedő hazafiak idegen kormány s törvény alá ne vonattassanak s azokhoz ne utasíttassanak.

Külön t. cikkben is, t. i. ugyanazon évi 16-ikban a cancellaria autoritásáról szóló minden törvényczikkek megerősítetnek.

Az 1649. 8-ik cikk §. 2. azt rendeli, hogy minden magyar dolgoknak magyar tanácsosok által folytatásáról szóló 3-ik conditioja a diplomának cum effectu observetur.

És rendeli azt is, miszerint a felség hadi kormányában, in consilio suae Majestatis bellico, duo ad minimum ex consiliariis Suis Ungaris, de rebus Ungaricis et confinium statu bene informati, in rebus ipsis praecise Ungaris adhibeantur.

Az 1655. 50 cz. 1-ső §-a az előbbeni törvények megtartását sürgeti, ezt mondja: ad tractanda et dirigenda negotia Regni ac Regnicolarum de Consiliariis Ungarorum in aula suae Majestatis penes Dominum Cancellarium sumptibus suae Majestatis intertentione editi articuli effective observentur.

Ugyanazon cikkely 3-ik §-ban ez van: „et quodcumque Legati huc vel illuc mittuntur, id Domino Comiti Palatino, et praenotatis Consiliariis Ungaris tempeste intimetur, et innotescat.“ Ezen cikkből látszik, hogy még a külső dolgokra nézve is — mennyiben Magyarországot illetik — a magyar kormánynak befolyás adatott, mert az épen idézett 3-ik §-t megelőző 2-ik §. így szól: „Instructionique legali caesareae inferatur, ut omnia negotia, et consilia Regnum hoc concernentia, cum Legato et Residente Ungaro communi voto tractet et promoveat.“

1659-ben is a diploma 3-ik conditiojával vagyon mindaz téve, mi a magyar consiliumról s cancellariáról az 1608. 10. s 1549. 8-ik t. cikkeken van, s melyek — mint láttuk — oly nyilván bizonyítják, hogy a magyar consilium s cancellaria valódi kormányt alkotó testület.

Ugyanazon év 14-ik art. megújítja s megerősíti mindazt, mi a magyar consiliariusokról az 1613. 25. 1630. 29. és 1635.

28. s 1649. 8. által rendeltetett. Ezen felebb már látott törvényczikkről ezt mondván: „Non sine damno Regni hactenus ineffectuatos in suo vigore reliquendus, ac jam tandem effectuandos decernunt Regnicolae.“

Az 1681. 4. t. cz. a felebbi törvényczikkeket idézve határozta: „ut pax cum Turcis et omnia negotia Ungarica cum Consilio Ungarico tractentur et concludantur.“ Megint a 4-ik §-ban parancsoltatik, hogy a portához született magyar követ rendeltessék. „Juxta instructionem cum Consilio Ungarica eidem dandam.“

Oly testületet, mint ezen consilium, melynek hozzá járulásáról kellett a felségnek még külső hatalmasságoknál lévő követ utasítását is kidolgozni, talán csak szintugy lehet kormánynak nevezni, mit más akármikor és akárhol létezett vagy létezőt?

Ugyanazon évben a 46-ik cikk által nyílt háboru esetére közönséges felkelés határozatott. „Aperti duntaxat [belli tempore generaliter se et personaliter insurrecturos offerunt.“ A 47-ik cikk pedig ezt mondja: „et praeter praescriptam aperti et universalis belli necessitatem, alia adhuc etiam huic Regno incommoda et pericula subinde imminere in comperto esset.“

„§. 1. Ideo Status et OO. Regni in tali quoque casu (semper tamen per Comitem Dominum Palatinum ex pleno consilio Ungarico dignoscendo) juxta art. 65. 1609. pro particulari insurrectione — — se resolvunt.“ Vajjon ezen testület, melynek ítéletétől függött egy insurrectionának is létezése, nem volt-é valódi nagy fontossággal s befolyással bíró kormány?

1687. 8-ik törvényczikkely az 1613. 25. — 1605. 28. — 1655. 50. törvényczikkelyek végre nem hajtása káros következtel említvén ő felségének specialis resolutioja s tett ajánlata következtelében, a feljebb említett törvények megújítása mellett a magyar cancellaria auctoritásának fentartására újra rendeli, hogy az udvari magyar cancellaria mellé két magyar consiliarius, indilate tandemque effective instaurantur.

1723-ban a 97-ik törvényczikk által állíttatott fel a Helytartó Tanács. Hogy ezen consilium nem szűnt meg egyenesen a király

tanácsa vagyis kormányá lenni, látszik ugyanazon év 101-ik cikkelyéből: „Praefatum consilium a nullo dicasterio aulico, sed sua Majestate Sacratissima (tanquam consilium Regium) dependebit.“ Hogy kormányzási szó-kül állítatott fel, világos a 102-ik cikkből, hol kifejeztetik, miszerint az: „Contra positivas Patriae Leges, nihil d e t e r m i n e t et diaetales conclusiones per eos, quibus incumbet, effectui mancipari faciet.“ -- Az előbbeni 101-ik cikkely 4-ik §-a azt mondja: hogy ezen consilium a szomszédságokat s provinciákat illető tárgyakban a felséghez intézze jelentéseit, ennek azt adván okául, „cum in iisdem Regnis et Provinciis existentia Gubernia et Regimina in rebus statum publicum concernentibus ad invicem non comespondeant, suae Majestati sacratissimae demissas relationes praestent.“

Nincsen-é itt világosan kimondva, hogy ő felségének több tartományaira s országaira nézve is van kormánya, még pedig melyen a status publicust illető dolgok fordulnak meg? És ezeket épen a királyi fiscus által gáncsolt Regimen névvel nevezi s Gubernium-nak mondja, mi hogy a Gubernaculum szó szerint kormányt téssen: akármely principista is tudja.

Ezen consiliumok, a közigazgatás tárgyaira kiterjedő hatása sok törvényekből látható; mindjárt az 1729-ik 1-ő a consiliumra bizza a közmunkák mikénti tétele iránti rendelés adását.

A 2-ik pedig azt mondja: hogy mivel a királyi Tábla peres dolgokkal eléggé elvagyon foglalva, és mivel medio tempore consilium Regium Locumtenentiale erectum, eidemque pertractandorum oeconomicorum etiam Regni statuum ingredientium negotiorum Provincia per publicam legem concedita exstitisset.“

§. 2-ik. Hinc memoratum quoque regii vectigalis institutionem, et rectificationem idem consilium Reg. Locumtenentiale elaborabit.

Midőn Mária Theresia 1741-ben megkoronáztatott, férjét Ferenczet a nemzet corregensnek nevezte, de a 4-ik cikk 5-ik §-ban ez mondatik: „vi hujus demum cum consensu et annuentia suae Regiae Majestatis sponte et unanimiter oblatis corrigiminis

Regia sua serenitas Regni negotia regimisque pondus in conformitate Regni legum coadministrabit, suprema tamen et praesertim tit. 4. et 98 partis I ae operis Decr. Tripartiti declarata potestas, privilegiorum item collatio, et alia jura majestatica, velut de Lege Regni, solis legitime coronatis Regibus competentia, penes solar coronatam Regiam Majestatem permanebunt.“

Itt a Regimen nem azon értelemben van téve, mit magyarul a „kormány“ szó tesz, hanem abban, mit a kormányzás vagy uralkodás tehetne, t. i. mint cselekvés. De hogy nem teszi a felség személyét, világos; mert ha azt tenné, úgy a pondus Regiminis annyit tenne, mint a király terhe. És ezen „Regimen“ szónak a király személytől különbségét az is mutatja, hogy a király személyétől meg nem válható majestási jussokat a Regimentől külön választja, ezt Ferenczre is átruházván, amazokat pedig egyedül csak a királynak hagyván.

1741. 11. Megint igen tisztán fejezi ki, hogy a felségnek magyar dolgokat mind az országban, mind az országon kívül magyarok által kell folytatnia s folytattatnia: „quod nimirum res et negotia Regni tam intra, quam extra Regnum per Hungaros tractabit, tractari que faciet.“

És ezen magyar dolgoknak az országon kívülről történő igazgatását illetőleg ezt mondja:

„§. 2. ac proinde in augusta quoque Aula sua, in his, quae a concessa sibi suprema potestate dependent, pro altissimo Judicio Regioque munere suo fidelium consiliariorum suorum Hungarorum opera et consiliis utetur.“

„§. 3. Imo dum magis ardua negotia pertractando occurrerint, Regni Primalem et Palatinum, aliosque e Regni Proceribus ac Regnorum etiam Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae Banum, dum praesertim de rebus securitatis eorundem Regnorum ager-dum foret, in augustam suam

praesentiam advocari curabit, talis modique negotia cum illis conferet.“

„§. 4. Et ad ipsum etiam Status Ministerium nationem hungarum adhibere dignabitur.“

Kitetszik ebből, hogy még ezen legfőbb hatalomnak gyakorlására is, mely a felségi jussokban (Jura Majestatica) egyenesen a felségnek engedtetett által, a magyar tanácsosoknak azaz cancellariának vagyis a kormány egyik részének befolyás s tanácsadás és munkabeli részvét van engedve; sőt nagyon fontos esetekre nézve azon rendes kormány-részen, t. i. a cancellárián kívül még mint rendkívüli tagoknak az ország nagyjainak is hozzájárulta van rendelve.

És a hol a kormányzásban ennyire vesznek részt, s hol a kormányzásra ily elmelölzhetetlen eszközök vannak törvény által rendelve, nincs-e ott kormány? s kormány név alatt a felség személyét kell-e érteni?

Az országban i igazgatásra nézve pedig ugyanazon czikk 5-ik §-a: „Intra Regnum vero politica quaevis, et publicum ejusdem Regni statum concernentia negotia stabilita per leges Regni modalitate, medio Regii Locumtenentialis consilii (in ea, quam art. 101. anni 1723. continet activitate, et independentia utique conservandi) ex post quoque rite pertractari faciat.“

Világos ebből, hogy az országos dolgoknak a helytartó tanács általi folytatására nézve az előbbeni törvények lévén meghagyva, ezek pedig a consilium gubernatióját s dignitását elhatározván, ezt az előbbeni consilium helyében s képeben létező locumtenentiale consiliumra kiterjesztve is kell érteni.

Hogy a régiebb consiliumnak csak folytatása s annál nem kevesebb a helytartó tanács, bizonyosága annak neve is, Locumtenentiale consilium, locumtenensnek talán csak kell kormányzási befolyással lenni, de ha van, ugy a locumtenentiale consiliumnak is kell azzal birni és ha bir, ugy kormányzási részesnek is lehet nevezni. Hogy ne le-

hetne tehát kormányzási eszköznek azaz kormánynak mondani?

De világos a közelebb idézett czikk ezen szavaiból: „pertractari faciet,“ hogy oly dolgokat is, melyeket ezen kormányzási eszközök nem magok tejjöktől tesznek, a felség általok téteti, következőleg, kik által a felség tétetett, azok tesznek, cselekednek, s épen ezen tevésök s cselekvésök a felség akaratjával megegyező vagy ellenkező is lehetvén: önként foly s practice épen innen származik a köztök és a felség közti különbség.

1790/91. 17-ik czikk minden részében megerősítvén az előbbeni 1741. 11-ket, így szól: „juxta denique Statuum et OO. desideria eatenus quoque, ut tam interna quam externa negotia, illa quidem per Ungaros, haec vero cum influxu etiam Hungarorum pertractantur.“

A 18-iknak pedig ezek szavai: „Cum salus Reipublicae civiumque fortuna a fideli legum observantia, et quae huic juncta est, recta et exacta publica administratione pendeat, ac proinde intersit, ut partes administrationis pro commodo Regis et Regni expleantur, sua Regia Majestas ordinabit.“

„§. 1. Ut in quantum apud Dicasteria Hungarica formulae juramenti obligatio observandarum regni legum inserta haud foret, eadem inseratur, ac deinceps eorundem membra ad leges quoque observandas sese fidei juramento obstringant; via regnicolis si quispiam contra juratum fidem ageret, et ipsis etiam Regni comitiis reliqua inter gravamina, quaerimoniam contra talem ponendi in salvo relicta.“

Ebben is fel van téve, hogy azon eszközök, melyekkel a felség kormányoz vagyis a kormány tagjai az ország törvényei ellen is tehetnek, s ezért határoztatik, miszerint azok az ország törvényére is esküt tegyenek.

És az is világos ezen törvények e szavaiból: „via Regnicolis — — in ipsis etiam Regni comitiis quaerimoni-

am contra talem ponendi in salvo relicta," — miszerint országgyűlésen kívül is lehet a kormány tagjai vagyis a kormányfelől szólni; de arra is, hogy a törvény ezen rendelete szerint magán az országgyűlésen ily tárgy előfordulhasson, kell az országgyűlést megelőző vagy az alatt eső közgyűléseken is arról szólhatni, különben soha ilyesmi követi utasításba be nem mehetne s országgyűlés tárgyává nem válhatnak.

Mindezen törvényeket megnézvén, ki ne lenne kéntelen átlátni s megvallani, hogy polgári alkotmányunkban a király személyétől megkülönböztetett igazgatási személyeknek s testületnek létezése törvények által van felállítva.

Ennek következtetésében az errőli fogalom

s képzet tökéletesen törvény s alkotmány-szerű. És azért valamint az alkotmányi rendszer általános ismerete, úgy hazánk alkotmánya s törvényeink tudása nemcsak reá birták alperest, sőt kötelességévé is tették, hogy a már annyiszor említett kormányzási eszközök vagyis az igazgatásra használt királyi tisztviselők s azok öszveségének képzetét a király személye fogalmától egészen megkülönböztesse.

Ezen két fogalomnak egymástóli megkülönböztetése s annak valóságban is gyakran nagy különbségbeni létezése minden alkotmányos országban szükségessé tette, hogy ezen két különböző fogalom alatti tárgyat különböző és saját szavakkal nevezzék.

(Folytatása következik.)

I. RÁKÓCZY GYÖRGY

fejedelem levelezése

KASSAY ISTVÁNNAL

(1634—1639.)

Az eredeti levelekből

Közl.: Szilágyi Sándor.

XXIX.

1638. Jun. 5.

Az uristen ő felsége stb.

Mi az uristennek szent áldomásából im ezelőtt két órával jöttünk ide. Karansebest, Lugast mi voltunk, megnézénk, kiben csak azt építették, az mit pénz nélkül végben vihettek, még azt sem annyira, az mennyire kívántatott és lehetett volna; mely végházak oly helyen vannak, bizonynyal merem kegyelmednek írni, több kárt vallana az ország azoknak elvesz(t)ésével, mintsem Jenővel, (kitől azért az úr isten mindeniket oltalmazza); az két helynek csak könnyen szük időben fl. 3500 forintra felmegyen jövedelme, nyolczadfél esztendőtol fogva percipiálván az gyalog kapitán, könnyen megcomputálhatja kegyelmed, mennyire mehetett. Mikor Lugas más helyen volna, én minden erdei lakóhelyemnél azt szeretném; készségre

s asztaltartására vagyon 600 ház jobbágy hozzá; abból egy sem hódol az töröknek. Mi tovább nem halaszthatjuk, hozzá kell már nyulnunk s minden jövedelmeket építésekre fordítani; nekünk inkább kell az ország közönséges javára néznünk, mintsem egy privatus személynek hasznára; tudjuk neheztelni fogna, de mi arról nem tehetünk; elég hasznát vötte eddig. Az kegyelmed levelét tegnap reggel 10 óraker vöttük el, az kajmekám levelét két nap alatt beexpediáljuk; azután is vöttük levelét Réti uramnak, azon(t) erősíti, hogy az sultanakat is utánna vitték császárnak. Mind Váradról s Jenőből s Lugason is írják, és hallottuk, hogy ez az mostani vezér Szarvast akarná megépíteni s már ugyan sok ezer palánkfát s embereket ásóval, kapával gyütöttek volna öszve; kit ha meg tanálnak építeni, nyakában kezdenek ülni az hajduságnak; mit kell azért cselekedni, ha ugyan azt akarná kegyelmed, írja meg tetszését, tudhassuk Ibráni uramat tudósítani. Az az Szarvas nem az mi birodalmunkban vagyon, de közel Váradhoz; azelőtt is, jut eszünkben, vala erről tanácskozásunk; úgy jut eszünkben, kegyelmedek azt concludálta vala, nem kell megengedni, kiről Ibráni uramnak irattunk volt is. Mikesék még Lupulnál vannak, rövid nap meghall-

juk, mit akar velek az vajda; az csehi jószágnak regestumát im kegyelmednek küldtük, az publicatoriát minél jobban lehet, csináltassa s irattassa meg s küldje kezünkben, hadd küldhessük ki az váradi directornak kezében. Mi nyg tudjuk Varsóci minden fundamentumát tudja, ő töl(e) is kegyelmed értekezhetik. Oda fel az hadakozás semmit nem csinál, aligha az dánus is közikben nem fog állani az venetusoknak; az lengyelek is rozsul vannak. Oda fel sok csudák löttek, kin az ember ugyan irtózik csak hallani is. Adja Isten, lássuk egészségben kegyelmedet. Datum Barcsa 5. die Junii. Anno 1638.

G. Rákócy m.p.

Alább: Az moldvai vajdának sem ártott volna talám iratni; tudnánk meg, akarja-e reversalisához magát tartani, avagy mit akar.

(Az egész levél — szól Kassainak — I. Rákóczy Gy. kezével.)

(Eredetije a m. k. kam. levéltárban.)

XXX.

1638. Jun. 5.

Illustrissime Princeps etc. etc.

Kegyelmes uram, Nagyságod Karán-Sébesből iratott levelét alázatosan vettem, az Nagyságod kegyelmes parancsolatja szerint az bírakat igen serio megintettem, hogy az inquisitiót ne impediálják; mer hallatlan és szokatlan inquisitionnak állatták lenni. Én erősb ratióval ez szokatlan inquisitiót nem tudtam állatni, hanem azzal convincaltam őket, hogy ország előtt proponáltatott ez az dolog, ország deliberatuma bocsátotta mind az két fél documentumára; az okon az ország közönséges deliberatiója ellen nem reluctálhatnak; s talán admittalták is az inquisitiót.

Az miben az cancellaristák requiraltak, örömet instruáltam volna őket, de az Nagyságod utolszori parancsolatját értvén, melyben parancsolja nekik, hogy valaminemű utrumot Szörös Mátyásék (azaz Rasor Mátyásnak pártja) csinálnak, az szerint inquiráljanak, censurámat nekik nem adhattam az ellen. Azt mindazáltal megmondottam, hogy az mit az ország előtt in scriptis beadtak

Szörösék, az utrumoknak talám az szerint kell lenni és nem tovább, mert az ország is az beadott írásnak comprobálására bocsátá ki; s talám az magok írása is nem comprehendálja, hogy arról is inquiráljanak, ki micsoda hitben vagon és maga ellen valljon; hanem status controversia ez elsőben: Melyik az régi recepta unitaria? religio? és az kolos váripüspök, plébánus és több papok is azt tanították-e? Krisztus urunk segítségül hívását publice avagy privatim interdicalták-e? és ezért priváltak-e valakikett tisztektől, javaktól? Krisztus urunkat kik illették gyalázattal és káromlással? Ez okból az régi recepta unitaria religio elécitáltatván és az delegatus személyektől unanymi voto concludáltatván, kettő fog többi között jönni belőle ki: avagy az, hogy az kik eddig az unitaria religio ellen tanítottanak és új unitaria religiot profíteáltak, törvény szerint jövendőben megbüntetődjenek, avagy pedig eddig való errorokat condonálnván sub poena elvégezze az ország, hogy ha valaki ennek utánna az feltalált és approbált recepta unitaria religio ellen tanit avagy azt nem vallja, tanquam innovator puniatur jure.

Az recepta unitaria religionak elvégezése után, az mely privata injuriái vannak Szörös Mátyáséknak, azokat is ugyan Dezszen proponálhatják és prosequálhatják.

Az Judaisánsok állapotja már determinálva vagon, azok ellen inquiráltatni kell actor uraiméknak és evocaltatni őket Dézsre az articulus szerint.

Az utrumot Nagyságodnak, kegyelmes uram, az cancellaristák megirták. Én is rendeltem kérdéseket az vallasásra, ha kívánatik.

Török császárt az ur isten minden szultánaival és minden hadával oda telettesse és nyaraltassa sok esztendőig. Szaláncki uramnak az portán az vezér azt mondotta volt, hogy Nagyságod kedvéért collocáltak az mostani temesvári pasát Temesvárra, mint békesség szerető embert; elég kevés ideig lehet az szomszédságban. Az török csak török, minden cselekedetek azt

mutatja. Az ur isten Nagyságodat sat. In Kolozsvár, die 5-a Junii 1638.

Illustrissimae Celsitudinis Vestrae

fidelis et humillimus servitor

STEPHANUS KASSAI m. p.

P. S. Kegyelmes uram, cancellarista uramékat én örömet instruálok, csak requiráljanak; Szörösök is voltak nálam, azokat is hasonlóképpen, tudván Nagyságodnak az Jézus Krisztus tisztelete promotiójában való nagy buzgóságát.

Jegyzés. Ezen levél igen érdekes és új adatokat tartalmaz azon nevezetes vallási vitához, mely Beke Dániel unitar. püspök és Szörös Mátyás (Mathias Rasor) unitarius lelkész között előbb a fejevári gyűlésen 1638, azután pedig Dézsén nagy hévvel folyt. (Lásd Benkő Transs. Tom. II. pag. 224—225. és Haller Gábor kéziratban lévő naplóját 1638-ról Julius 2—12-ről.)

(Az eredetiből. K.-fejevári könyvtár Nr. 5. W. 4—155. sz. alatt.)

Az 1848—9-iki

ERDÉLYI HADJÁRAT TÖRTÉNETÉHEZ.

Közlő: Ugron Gábor,

Hadműtételi terv

a Nyárádtövenél táborozó ellenség megtámadására.

November 5-én 1848.

1.) A város déli oldalán a dandárok következő rendben állíttatnak fel.

a.) A gróf Lázár Dénes vezérlete alatt álló dandár és a lovasság az ország utjától jobbra 3 harcvezonalban akkép állíttassék fel, hogy az első harcvezonalban a honvédszászlóalj és a lovasság, a 2-ban a lövészek és a harmadikban a láncsások ostrom csapatokban (Sturm-Kolonen) álljon.

b.) A Dorsner dandárnok vezérlete alatt álló sereg az út mellett balról szinte három

harcvezonalat képez, t. i. az első vonalban áll a fegyveres katonaság és a vadászsereg, a másodikban Kolosi és Kabós nemzetőrsége és a harmadikban Endes és Sándor László.

c.) A Beczman dandárnok vezérlete alatt álló sereg a M.-Vásárhelyi nemzetőr-séggel szinte 3 harcvezonalat képez és pedig az első vonalat képezi M.-Vásárh. nemzetőrség, a másodikat a 2-ik székelly sorkatonaság és a harmadikat a láncsások.

2.) 2 órakor délután megindulva, a kitűzött irányokban nyomul elő az egész sereg, t. i. félszázadban csapatokat ($\frac{1}{2}$ Comp. Colonen) alakítva, mialatt a Beczman dandárnok vezérlete alatt álló seregek a hegyeken átvonulva egyenlő magosságban maradnak a térségben elvonulókkal.

3.) Az ellenséghez ágyulövésnyi távolságra közelítve, az 1-ső harcvezonalak arcra fejlődnek és a csatárokat előre küldik; a 2-ik és harmadik harcvezonalak 200 lépésnyire maradván az 1-sőtől, ostromcsapatokba zárkoznak és illető utjaikat követik, a 3-dik harcvezonalak csapatokban maradnak.

4.) A további intézkedés a helyszínen a körülményekhez és az ellenség állásához és a hely fekvéséhez képest történend meg. Mindazonáltal utmutatásul szolgál,

1.) hogy a lovasság megtámadása ellen a csapatok tömegbei zárkozásra minden pillanatban készen legyenek.

2.) hogy ha ostromra vezetetik egyik, vagy másik testület elé, szorosán együtt tartson.

3.) hogy a tisztek mindent elkövesse-nek a rendet csenddel fenntartani és a visszaterést lehetőleg elhárítani.

4.) hogy végre ha vissza kellenek is minden véletlen körülmény miatt vonulni, az egész sereg a hegyekre vegye útját. Egyébiránt a visszavonulás irányát a városra kell venni.

5.) hogy midőn az ellenséges testületek visszaverettek, a lovasság vágjon be.

GÁL SÁNDOR.

(Eredetije az erdélyi országos muzeum levéltárában.)